

ŞANLIURFA ŞEHİRİ'NİN KÜLTÜREL FONKSİYONU
(*Cultural Function of Şanlıurfa City*)

Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP*

ÖZET

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde yer alan Şanlıurfa Şehri, sahip olduğu uzun geçmiş nedeniyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yaklaşık 11.000 yıllık geçmişi bulunan şehir, uzun süre Osrhoene Krallığı, Roma/Bizans, Arap, Selçuklu, Eyyubi, Karakoyunlu, Osmanlı ve son olarak Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin hâkimiyetinde kalmış ve bu kültürlerin etkisiyle şehirde birçok önemli yapılar inşa edilmiştir. Bu durum şehrin şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır. Ayrıca, üç büyük dine mensup insanların bir arada yaşamaları da şehrin önemli bir kültürel mirasa sahip olmasına neden olmuştur. Şehirde başta tarihi eserler ve alanlar olmak üzere, kültürel fonksiyonun gerçekleştirildiği cami, kütüphane, müze, sinema, konferans salonları ile kültür ve sosyal merkezleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Şehir, Şanlıurfa, Şehrsel Arazi Kullanımı, Kültürel Fonksiyon

ABSTRACT

The City of Şanlıurfa, located in the middle Euphrates division of the Southeast Anatolia Region, has been the centre of many civilisations due to its long settlement history. The city is considered to be the cradle of the Mesopotamian civilization. With its 11000 years of long history, the city had been controlled by the Osrhoene Kingdom, Roman/ Bisantium, Arabs, Seljukians, Eyyubi, Karakoyunlu, the Ottoman Empire and the Modern Turkish Republic respectively. Thus these factors has had significant influence on the cultural diversity and also form of the city. In addition, as the city used to be the centre of three different religions, it has inherited very rich cultural diversity from the people who had lived together in this area. In the city, there are some places where cultural and social activities take place, such as historical monuments and halls, libraries, mosques, museum, cinema, conference halls.

Keywords: Geography, Urban, Şanlıurfa, Urban Land Use, Cultural Function.

* Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünde Araştırma Görevlisidir. E-mail: mssahinalp@yahoo.com , mehmet_s63@hotmail.com

1. GİRİŞ

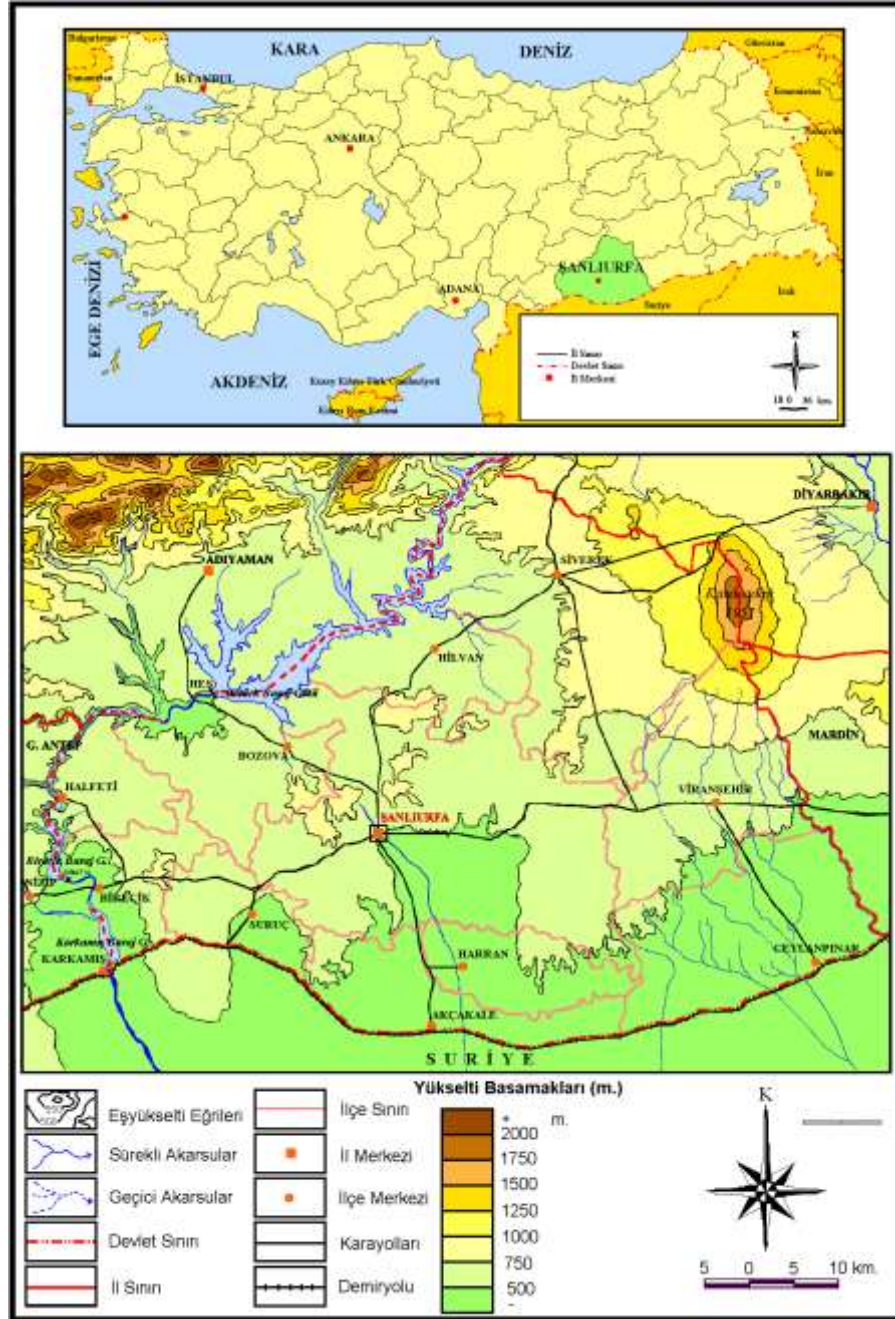
Şanlıurfa şehri, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde Şanlıurfa ilinin il merkezi durumundadır. Şanlıurfa şehri, il idari alanı içerisinde kuzeyden Hilvan, kuzeydoğudan Siverek, kuzeybatıdan Bozova, güneyden Harran ve Akçakale, batıdan Suruç ve doğudan Viranşehir ilçeleriyle çevrelenmiş olan Merkez ilçede yer almaktadır (Şekil 1). Merkez ilçenin merkez bucağında yer alan şehrin kuzeybatısında Karaköprü, kuzeyinde Maşuk ve Aşık, güneyinde Yenice, batısında Küçükler ve Köksüren, güneydoğusunda Konuklu, doğusunda da Dağeteği köyleri yer almaktadır

Şanlıurfa, tarih boyunca önemli yollar üzerinde yer almıştır. Günümüzde şehir, Avrupa'dan başlayarak Ortadoğu'ya uzanan karayolunun önemli bir bölümünü oluşturan D-90 karayolu üzerinde yer almaktadır. Bu karayolu; batıda Gaziantep, Birecik ve Suruç'u Şanlıurfa'ya bağlamakta, doğuda ise Viranşehir ve Mardin'e uzanmaktadır. Şehrin kuzeyindeki diğer bir yol da Şanlıurfa, Hilvan ve Siverek'i Diyarbakır'a bağlamaktadır. Şanlıurfa şehri, bahsedilen bu önemli yollar ile Akçakale ilçe merkezinden başlayarak şehre ulaşan karayolunun birleşme noktasında yer almaktadır.

Herhangi bir yerde yaşayan insanların çok uzun zamanlardan beri oluşturmuş oldukları sosyal ve ekonomik özelliklerin ve bunların sonucunda ortaya çıkan fiziki eserlerin tümü kültür olarak tanımlanabilir. İnsanların sosyal yaşam şekilleri, gelenek ve görenekleri ile bu sosyal yaşantının sürdürülebilmesinde gerekli olan fiziki yapılar, başlıca kültürel özellikleri oluşturur. Sosyal yaşantı içinde dini inançlar, gelenek ve görenekler ile dil ve kısmen de ekonomik özelliklerin etkisiyle sonradan benimsenen bir takım olgular önemli yer tutar. Kültürel yapı, oluşturulan konut tipinden ibadethanelere, çeşitli sosyal faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanlara ve daha birçok yapıya kadar yansır.

Şehirselleşme fonksiyonları arasında kültürel fonksiyon önemli bir yer tutar. Şehirlerin özelliklerinden biri de birçok kültürel faaliyetin ortaya çıkması ve bu aktivitelerin yayılarak gelişmesine neden olacak yapıya sahip olmalarıdır¹. Başta tarihi ve turistik özellikler olmak üzere, şehirlere

¹ S. Göney, 1995, Şehir Coğrafyası I, s. 83, İstanbul Üniv. Fen-Edb. Fak. Yay. No: 2274, İstanbul.

Şekil 1. Şanlıurfa Şehri'nin Lokasyon Haritası.

has olan kongre, konferans, tiyatro, sinema ve sanat galerileri, şehirlerde bulunan önemli kültürel aktivitelerin gerçekleştirildiği alanlardır.

Şanlıurfa'nın kültürel fonksiyon alanları başta tarihi-turistik ve dinî öneme sahip alanlar olmak üzere; müze, kütüphane, sosyal ve kültür merkezler, kongre, sergi ve konferans salonları ile sinemalardan oluşmaktadır. Bu nedenle şehrin kültürel fonksiyonlarının gerçekleştiği alanları, tarihi-turistik ve dini öneme sahip alanlar ve sosyal aktivitelerin gerçekleştiği alanlar olmak üzere başlıca iki grupta incelemek mümkündür.

1.TARİHİ-TURİSTİK VE DİNÎ ÖNEME SAHİP ALANLAR

Şanlıurfa Şehri'nin 11.000 yıl gibi uzun bir geçmişe sahip olması, şüphesiz kendine has bir kültürel yaşantının ve buna bağlı olarak da kültürel alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sahip olduğu zengin tarih nedeniyle, şehir ve yakın çevresinde (her ne kadar çoğu tahrip olmuşsa da) önemli sayılabilecek miktarda tarihi eser vardır. Bu nedenle şehrin en önemli kültürel alanlarını tarihi eserler oluşturmaktadır.

Şehrin tarihi öneme sahip eserleri, eski dokunun hâkim olduğu tarihi Şanlıurfa surlarının çevrelemiş olduğu alan içinde yer almaktadır. Şanlıurfa'da tarihi nitelikli alanların önde geleni, sahip olduğu dini fonksiyon nedeniyle Halilürrahman ve Ayn Zeliha gölleri ile tarihi cami ve medreselerin bulunduğu, *Dergâh* olarak bilinen balıklı göller çevresidir. Ayrıca şehrin, üç din tarafından kutsal sayılmasıyla kazandığı dini fonksiyon da şehrin kültür fonksiyonunun kuvvetlenmesinde çok önemli rol oynamaktadır. Şehirlerin manevi doğalarının sahip olduğu çekicilikler, dini bir fonksiyonun da oluşmasına neden olur². Bu nedenle şehrin dini fonksiyona da sahip olduğunu söylemek mümkündür. Göller mahallesi sınırları dâhilindeki bu alan, şehir ve yakın çevresinde oturan halk ile yerli ve yabancı turistler tarafından en fazla ilgi gösterilen alandır (Şekil 2, 3, 4), (Foto 1, 2). Her yıl yurt içi ve dışından çok sayıda ziyaretçinin balıklı gölleri görmeye gelmelerinin temel nedeni bu göllere atfedilen kutsallıktır. Asıl çıkış noktası Yahudiler olan bu kutsallık inancı, daha sonra Süryanilere ve onlardan da Müslümanlara geçmiştir. *Dergâh* tarihi alanının önemini arttıran diğer bir faktör de bu alanın

² J. B. Garnier-G. Chabot, 1971, *Urban Geography*, s. 168, John Wiley & Sons Inc. New York.

hemen güneyindeki tepe üzerinde bulunan M.Ö. II. Yüzyıldan kalma Şanlıurfa Kalesi'dir.

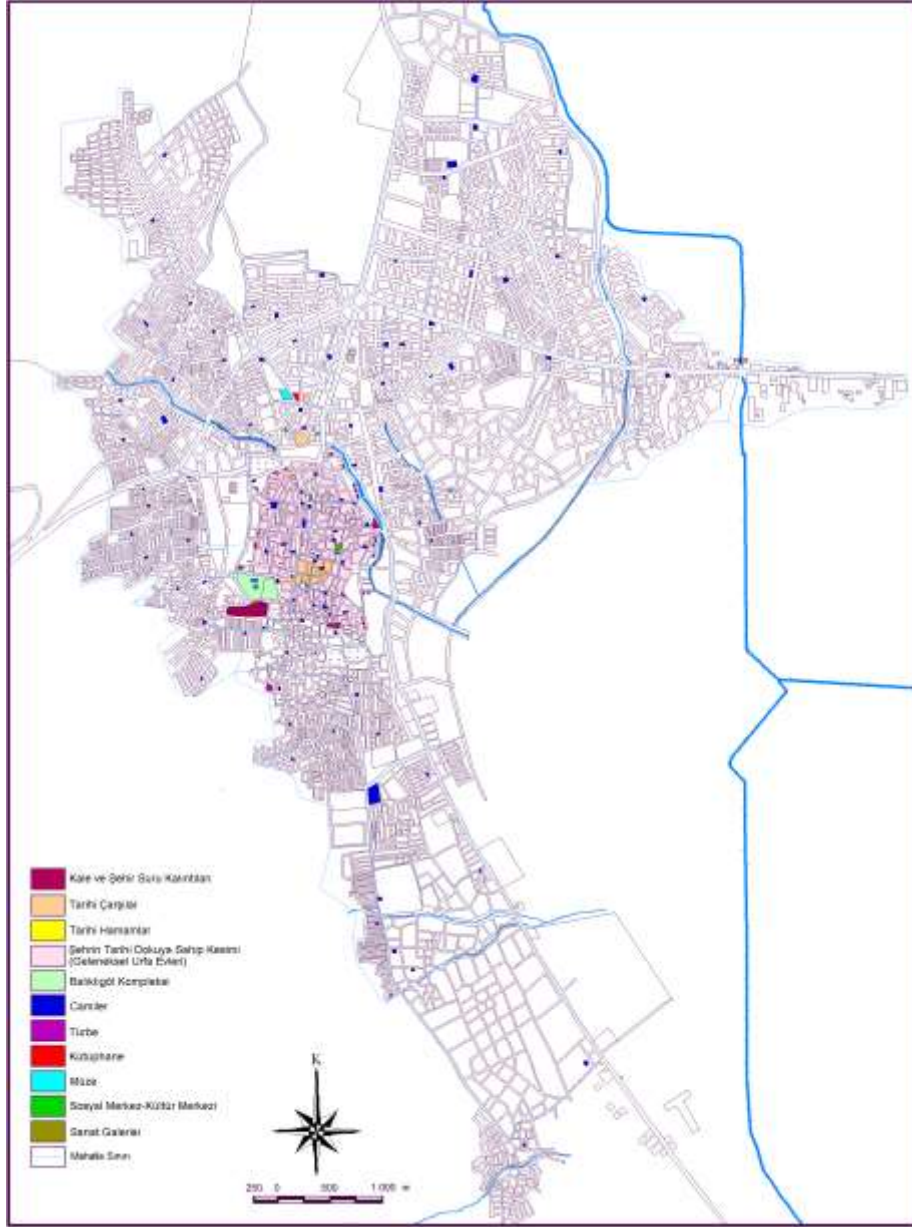
Dergâh tarihi-turistik alanının diğer bir önemli fonksiyonu da, 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'na kadar hac dönemlerinde, hacca giden kabilelerin önemli bir uğrak yeri olmasıydı. Karayolu ile hacca giden kabileler buraya uğrayarak alış veriş yapmakta ve aynı zamanda dini öneme sahip olan tesisleri ziyaret etmekteydiler. Bu durum şehrin inanç turizmi açısından önemli kültürel varlıklara sahip olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak savaşın başlamasıyla birlikte karayolu ile hacca gidişlerin yasaklanması, hac kabilelerin Şanlıurfa'ya uğramasını engellemiştir. Şehir, inanç turizmi bakımından olduğu kadar, ekonomik olarak da önemli bir kayba uğramıştır.

Halilürrahman Gölü'nün kuzeyindeki Rızvaniye (Rızvan Paşa veya Zülumiye) Camii ve medresesi (Foto 1, 2), Balıklı göllerin doğusundaki Mevlüd Halil ve Hasan Padişah (Hasan Paşa) camileri ve bu alanın kuzeydoğusunda yer alan Pazar ve Mevlevihane camileri (Foto 3) diğer kültür mirasları arasında sayılabilir. Bu iki caminin doğusundaki asıl fonksiyonlarını kısmen kaybetmiş tarihi çarşılar ile Gümrük, Mençek, Hacı Kâmil ve Barutçu Hanları da mimari özellikleri bakımından önemli yapılardır. Ayrıca Şanlıurfa Belediye Sarayı'nın batısında yer alan Millet Hanı da şehrin önemli tarihi eserlerindedir. Bu yapılara Şaban Hamamı, Arasa ve Velibey hamamlarını katmak gerekir (Şekil 3, 4).

Dergâh alanının kuzeyinde, tarihsel dokunun hâkim olduğu ve kuzeye doğru Karakoyun Deresi'ne kadar devam eden alanda, tarihi camiler, kiliseler ve geleneksel Şanlıurfa evleri gibi birçok tarihi ve mimari değeri olan eser bulunmaktadır. Günümüzde tarihsel dokunun hâkim olduğu bu bölgede 39 cami sayılabilmektedir³. Bu camilerin yanında biri kültür merkezi olarak kullanılan, dördü ise camiye dönüştürülmüş beş adet tarihi kilise yer almaktadır (Şekil 4).

Günümüzde Vali Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi adıyla bilinen kilise, Ellisekiz Meydanı Kilisesi'dir. Cami olarak kullanılan kiliseler ise, Vali Fuat Caddesi'nin aşağı kesimlerinde Yeni mahalle

³ A. C. Kürkcüoğlu, 2002, Şanlıurfa Mimari Eserlerine Genel Bir Bakış, s. 55, Şurkav Yayınları (26), 53-80, Ankara.

Şekil 2 - Şanlıurfa Şehri'nde Kültürel Alanların Dağılışı (2004).

sınırları içindeki Selahaddin Eyyubi (Foto 4), Fırfırlı (Kilise), Kamberiyeye mahallesindeki Şanlıurfa İl Müftülüğünün yanında bulunan Peygamberler (St. Georgios Kilisesi) camileridir. Cami olarak kullanılan diğer kilise ise esasında önceleri havra olan, daha sonraları sırasıyla kilise ve camiye dönüştürülmüş olan ve halk arasında Kızıl Kilise olarak da bilinen Ulu Cami'dir. Bu yapı, aynı adı taşıyan mahallede, Divanyolu Caddesi üzerindeki Yıldız Meydanı'nda bulunmaktadır.

Tarihsel doku içinde en önemli kültürel alanlardan bir başkasını geleneksel Şanlıurfa evleri oluşturmaktadır. Günümüze kadar varlıklarını az çok tahribata uğrayarak da olsa koruyan Şanlıurfa evlerinin mimarisi ve bu evlerin bulunduğu alanın sokak sistemi dikkat çekici özelliktedir. Geleneksel evlerin ve sokakların şekillenmesinde, yapı malzemesi temini kolaylığı (kesme kalker taşlar), sosyolojik faktörler ve iklim önemli rol oynamaktadır. Şehrin bulunduğu alanın jeolojik özelliklerinin de etkisiyle, bu evlerde kullanılan ana yapı malzemesi, halk arasında "nahit" olarak bilinen kesme kalker taşlarıdır. Çeşitli sosyolojik nedenlerden(gelenek-görenek, mahremiyet vb.) dolayı bu evler yüksek duvarlarla çevrili bir avlu içinde yer almaktadır. Yine aynı sosyolojik nedenler bu evlerin haremlik ve selamlık kısımlarından oluşmasına yol açmıştır. Geleneksel olarak iki kuşağın aileleriyle bir arada yaşamaları nedeniyle avluda çok sayıda oda bulunmaktadır. Bu evlerin bodrum katı olarak nitelendirilebilecek kısmı ise "zerzembe" olarak adlandırılmakta ve kiler olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda bu evlerin bazıları gerek devlet gerekse özel sektör tarafından satın alınarak restore edilmekte ve turistik amaçla kullanılmaktadır.

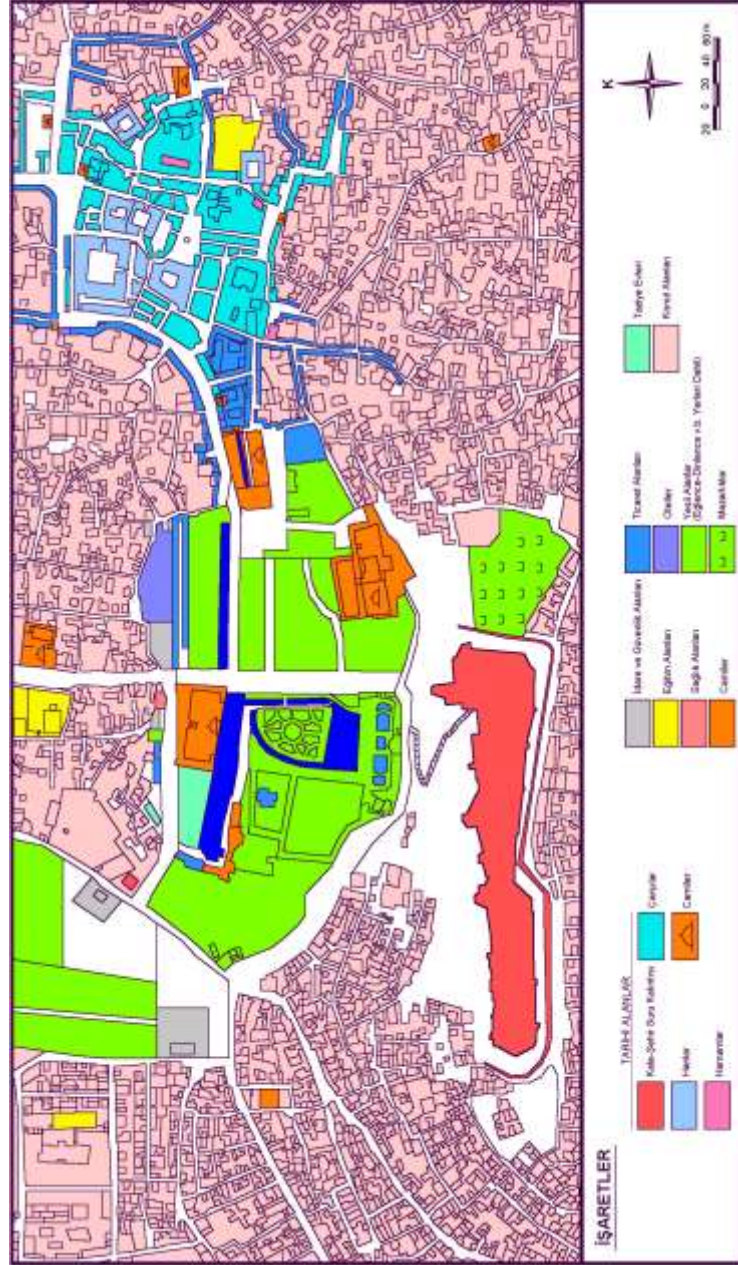
Geleneksel Şanlıurfa evlerinin bulunduğu alanın dar, eğri-büğü ve dolambaçlı sokakları, yurt dışından gelen turistler açısından çekici özellikler taşımaktadır. Yine sosyolojik kaygılarla ve iklimin de etkisiyle evlerin yüksek avlu duvarları sokakların şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Eski dönemlerde belediyeçilik anlayışının olmaması da sokakların eğri büğü olmasına yol açmıştır. Sokakların dar oluşu, zamanın ihtiyaçlarının günümüzde olduğu gibi geniş sokaklar gerektirmemesinden ve sıcaktan korunmak amacıyla sokakların yüksek duvarlar kullanılarak gölgelenmek istenmesinden kaynaklanmaktadır (Şekil 4). Adeta bir labirenti andıran ve çevreyi bilmeyenlerin kolaylıkla kaybolacağı özellikteki sokaklara, evlerin ancak bir veya iki penceresi açılmakta ve diğer pencereler de avluya açılmaktadır. Yine bu sokaklarda

“*kab*” olarak bilinen üstünde çoğunlukla bir odanın bulunduğu kemerli geçitler de ilgi çekici özelliklerdendir.

Şehrin diğer önemli tarihi yapıları arasında, tarihi Şanlıurfa şehri sur kalıntıları ve kapıları da önemli bir yer tutmaktadır. Esas itibariyle tarihi şehirleri çevreleyen surlar ve bunlar içinde yer alan şehir kapıları önemli kültürel çekicilikler arasında yer almaktadır. Balıklı Göllerin batısında, Karakoyun Deresi'nin yatağı değiştirilmeden önceki haliyle şehre giriş yaptığı yerde bulunan, bazı dönemlerde Su Kapısı, Kemerler Kapısı ve Sakıb'ın Kapısı olarak bilinen kapı kalıntıları, Akçakale karayolu üzerinde Beykapısı mahallesi sınırları içinde bulunan ve Mahmut Bey Kulesi olarak da adlandırılan Beykapı, Kendirci ve Gümüşkuşak mahallelerinin sınırında yer alan Harrankapı tarihten günümüze kalan şehir kapılarından (Şekil 4). Surların ayakta olduğu dönemlerde, şehrin kimi kaynaklara göre 5 kimi kaynaklara göre de 6 kapısı bulunmaktaydı. Fakat tarihsel süreç içerisinde savaşlar, seller ve bakımsızlıktan kaynaklanan nedenlerle bu kapıların büyük bir kısmı günümüzde görülmemektedir.

Şehrin tarihi öneme sahip eserleri arasında Karakoyun Deresi üzerinde inşa edilen köprü ve kemerleri de belirtmek gerekir. Şanlıurfa'da toplam 5 tarihi köprü bulunmaktadır. Şehrin tarihi dokuya sahip kesiminin kuzeyindeki bu köprülerin en önemlileri, Millet (Ali Saip) (Foto 5) ve Hızmalı köprüleri ile Karakoyun Su kemerleridir. Bunun yanında Karakoyun Deresi'nin Akabe ve Süleymaniye mahallelerinin ortak sınırların oluşturduğu kesimde, Şanlıurfa-Gaziantep karayoluna yakın kesimde Justinien su bendi bulunmaktadır (Foto 6).

Şanlıurfa şehrinde tarihi-turistik öneme sahip olan alanlardan biri de Eyüpnebi Mahallesi sınırları içinde olan ve şehrin üç mahallesine isim veren Hz. Eyyub Peygamber Makamı'dır. Şifalı suyu olduğuna inanılan bir kuyunun ve Hz. Eyyub'un çile çektiğine inanılan mağaranın bulunduğu bu alan, Süryaniler döneminde de kutsal olarak kabul edilmekteydi. Bu inanışın bir sonucu olarak da burada hastane inşa edilmişti.

Şekil -3. Dergâh Tarihi-Turistik Alanı ve Yakın Çevresinde Arazi Kullanımı (2004).

2. SOSYAL AKTİVİTELERİN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ KÜLTÜREL ALANLAR

Kültürel fonksiyon içinde değerlendirilen diğer tesisler ibadethaneler, müze, kütüphane, sanat galerisi, kültür merkezleri, konferans salonları, tiyatro ve sinemalardır. Şanlıurfa her ne kadar ibadethaneler yönünden hayli zenginse de diğer kültürel tesisler yönünden de fakir sayılabilecek bir durumdadır.

Kültürel alanlar arasında ibadethanelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Şehirlerin en önemli özelliklerinden birisi de çevresine dini hizmet sağlamalarıdır. Şehirlerin çok sayıda ibadethane ile müftülük ve piskoposluk gibi yönetim merkezlerinin şehirlerde olması⁴ şehirlerin ibadet hizmetlerinde de bir merkez rolü almalarını sağlamıştır. Özellikle M.S.2-7. yüzyıllar arasında Edessa'(Şanlıurfa)nın Kudüs ve Antakya'dan sonra Hıristiyanlığı kabul eden ilk şehirlerden olması, şehre dini bir kimlik kazandırmıştır. Bu nedenle doğu Hıristiyanlığında şehir önemli bir dini merkez rolü üstlenmiştir. Ayrıca Hz. İsa'ya ait olduğuna inanılan mendilin (*mandylon*)şehirden muhafaza edilmesi ve balıklı göllerin kutsallığına inanılması da şehre önemli bir dini fonksiyon kazandırmıştır.

Her ne kadar Şanlıurfa günümüzde bu kadar önemli bir dini merkez olma özelliği göstermese de, gerek sahip olduğu dini değerler ve sahip olduğu ibadethaneler nedeniyle yine de önemli bir yere sahiptir. Şanlıurfa'da da halkın ibadetlerini yapabilmelerine imkân veren çok sayıda cami vardır. Şanlıurfa İl Müftülüğü'nden alınan 2003 yılı verilerine göre şehirde, 56'sı müezzini olup imamı olmayan ve 108'i de imam ve müezzini olan cami olmak üzere toplam 164 cami bulunmaktadır. Bu nedenle şehri ibadethaneler bakımından zengin olarak nitelemek mümkündür(Şekil 2).

Şehrin en önemli tarihi alanı olan Dergâh tarihi-turistik alanı, sahip olduğu dini ve ekonomik potansiyeli nedeniyle şehirde yaşayan halkın sık sık ziyaret ettiği bir yerdir (Foto 1, 2). Esas itibarıyla bu alanda birçok fonksiyonun iç içe geçtiği gözlenir. Buraya özellikle Cuma günleri namaz kılmak amacıyla değişik ilçelerden çok sayıda kişi gelmektedir. Bu özelliğiyle Şanlıurfa, her ne kadar Mekke, Kudüs gibi şehirler kadar

⁴ S. Göney, 1995, s. 82-83.

olmasa da, Avrupa’da Pazar günleri ibadet yapmak amacıyla gidilen ve “Pazar şehirleri (*Sunday Towns*)” adı verilen şehirleri andırmaktadır⁵.

Esas olarak Osmanlılar döneminde şehirde Cuma namazı kılmak amacıyla yapılmış ve “*Cuma camileri*” bulunmaktaydı. Günümüzde böyle özel amaçlı camiler yoksa da, Şanlıurfa’nın en büyük camisi olan ve halk arasında Dergâh Camii olarak bilinen Yeni Mevlüd Halil Camii kısmen bu geleneği sürdürmektedir. Çevre ilçe ve köylerden çok sayıda insan Cuma günleri, sadece Cuma namazını bu camide kılmak amacıyla şehre gelmektedir.

Günümüz Şanlıurfa’sında, birer tane olmak üzere müze, sanat galerisi, sosyal merkez, iki tane kültür merkezi ve 3 kütüphane, çeşitli kurumların bünyesinde bulunan 3 konferans salonu bulunmaktadır. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda, çok uzun bir geçmişe sahip olması nedeniyle Şanlıurfa yöresinde birçok tarihi eser bulunmuştur. Bu eserler, şehrin Şehitlik mahallesi bulunan Şehit Nusret Caddesi üzerindeki Şanlıurfa Müzesi’nde sergilenmektedir. Müzenin hemen yanında Cengiz Topel Caddesi’nde Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi yer almaktadır. Şehrin diğer önemli kütüphaneleri isen A. Kadir Karahan ve Şair Nabi kütüphaneleridir.

Şehrin tek sanat galerisi, Sarayönü Caddesi üzerindeki geleneksel bir Şanlıurfa evinde hizmet vermektedir. Atatürk mahallesinin batı kesimlerinde Hastane Caddesi’ne yakın bir alanda bulunan eski adıyla İsviçre Hastanesi olarak bilinen tarihi bina, 2003 yılında yapılan restorasyon çalışmalarının ardından Şanlıurfa Valiliği’ne bağlı Sosyal Merkez olarak hizmet vermektedir (Şekil 2, 4). Şehirdeki kültür merkezlerinden biri belediyeye diğeri ise valiliğe aittir. Belediyeye ait olan Şair Nabi Kültür Merkezi, aynı zamanda şehrin 3 önemli konferans salonundan birine sahiptir. Diğer kültür merkezi ise, Kurtuluş mahallesinde Ellisekiz Meydanı Kilisesi olarak bilinen tarihi yapıda yer almaktadır Bugünkü adı Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi olan bu yapıda, sergi salonu, kütüphane ve gençlere yönelik sanat kursları bulunmaktadır (Şekil 4).

⁵ J. B. Garnier-G. Chabot, 1971, s. 168.

Foto 1. Şanlıurfa'nın En Önemli Kültürel Varlıklarından Olan Balıklıgöllerden Halilürrahman Gölü.

Foto 3. Şanlıurfa'da Tarihi Dokunun Hakim Olduğu Alanda Yer Alan Camilerden Mevlevihane Camii.

Foto 2. Halilürrahman Gölü Kenarında Yer Alan ve Eyyubiler Döneminde Kiliseden Çevrilen Halilürrahman (Döşeme) Camii.

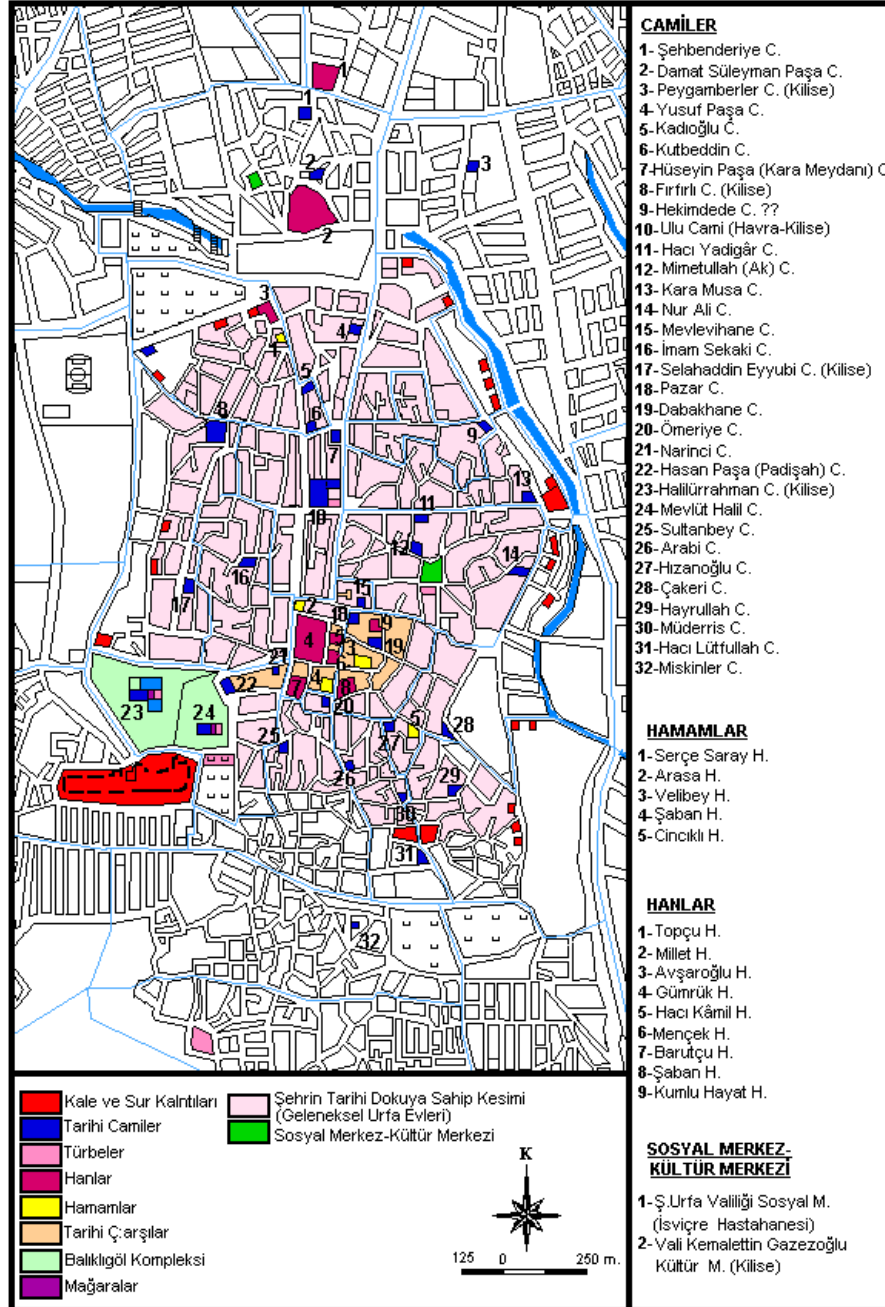
Foto 4. Şanlıurfa'nın Önemli Tarihi Kültürel Varlıklarından Olan Selahaddin Eyyubi Camii. Kızıl Kilise olarak bilinen bu yapı sonradan camiye çevrilmiştir.

Foto 5. Şanlıurfa'da Karakoyun Deresi Üzerinde Yer alan Köprülerden Ali Saip Köprüsü

Foto 6. Şanlıurfa'nın Çok Defa Sellere Maruz Kalmasına Neden Olan Karakoyun Deresi'nin Yatağını Değiştirmek Amacıyla İnşa Edilen Justinien Bendi.

Şekil 4. Şanlıurfa Şehri'nin Tarihi Alanları (2004).

Nüfusu 500 bine yaklaşmasına rağmen Şanlıurfa Şehri'nde henüz bir tiyatro kurulamamış ve sadece bir sineması faaliyet göstermektedir. 1960'lı yıllarda yazlık sinemalar da dâhil olmak üzere altı sinema bulunurken, bugün sadece bir sinemanın olması sanat ve kültürel açıdan şehrin bir eksikliğidir.

Şehirde konferans ve kongrelerin yapılması amacıyla kullanılan 3 salon bulunmaktadır. Bunların birisi daha önce bahsedilen Şair Nabi Kültür Merkezi'nde diğerleri ise DSİ Bölge Müdürlüğü ve Harran Üniversitesi bünyesinde.

Başta çevre illerden olmak üzere, yurdun pek çok yerinden ziyaretçi gelmektedir. Bunun yanında yurt dışından gelen turist sayısı da önemli miktarlara ulaşır. Ortadoğu ülkelerinden özellikle de İran ve Suriye'den gelen turist sayısının hayli yüksek olduğunu söylenebilir.

İl Turizm Müdürlüğü'nün 2002 yılı verilerine göre Şanlıurfa'ya gelen toplam turist sayısı 204.024'tür. Bu miktarın 187.339'u yerli, 16.685'i de yabancı turistlerden oluşmaktadır. Ancak bu rakamlar, şehri ziyaret edenlerin sayısını tam olarak yansıtmamaktadır. Bu rakamlar sadece şehirdeki herhangi bir tesiste konaklayan ve geceleleyen turistlerin sayısını yansıtmaktadır. Uzun yıllar yapılan gözlemler sonucunda, çok sayıda yerli ve yabancı turistin günübirlik olarak da şehre geldiği görülmüştür. Çeşitli tur operatörleri tarafından düzenlenen turlarda, Şanlıurfa çoğunlukla günübirlik olarak ziyaret edilmektedir. Bu turistlerin ziyaretçi sayısına dâhil edilmediği düşünüldüğünde, şehre gelen turist sayısının çok daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Şehre gelen turistlerin konaklayabilecekleri birçok tesis bulunmaktadır. İl Turizm Müdürlüğü'nün 2002 yılı verilerine göre şehirde bulunan otellerin sayısı, 7'si belediye ve 3'ü de turistik belgeli olmak üzere toplam 10'dur. Belediye belgeli otellerin (416 yatak kapasiteli) biri lüks, ikisi birinci, dördü ikinci sınıf otellerdir. Turistik belgeli otellerin toplam yatak kapasitesi ise 450'dir⁶.

⁶ İl Turizm Müdürlüğü'nün 2002 yılına ait vermiş olduğu verilerde, sonraki yıllarda değişimler olmuştur. Verilerde gösterilen otellerin bazıları kapanmış, bir takım yeni oteller de açılmıştır. Fakat yatak kapasitesinin son durumu ile ilgili olarak İl Turizm Müdürlüğü'nden güncel veriler temin edilememiştir. Bu veriler her ne kadar otel yetkililerinden alınmak istenmişse de, otel yetkililerinden de gerekli bilgiler sağlanamamıştır. Yapılan alan çalışması sırasında 2003 yılı itibariyle İl Turizm

3. DİĞER KÜLTÜREL DEĞERLER

Şanlıurfa şehrinin önemli turistik potansiyelinin ortaya çıkmasında rol oynayan kültürel değerler arasında şehir halkının gelenek ve göreneklere ve yemek kültürü de önemli bir yer tutmaktadır. Şehrin turistik belgeli otellerinin yetkililerinden alınan bilgilere göre, şehri ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin geliş sebepleri arasında yerel halkın yaşayış biçimlerinin görülmesi de yer almaktadır.

Yerel halk arasında yaşatılan sıra geceleri, müzik ve yemek kültürü önemli çekicilikler arasında yer almaktadır. Özellikle restore edilerek turizme açılan geleneksel Şanlıurfa evlerinde düzenlenen aktivitelere, çok sayıda yerli ve yabancı turist katılmaktadır. Bu bakımdan yerel halkın yaşayış biçimleri de şehrin kültürel fonksiyonunu önemli oranda güçlendirmektedir.

4. SONUÇ

Şanlıurfa şehri, günümüzde inanç turizmi bakımından önemli potansiyele sahip bir şehirdir. Bu özelliği itibarıyla de çok sayıda yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Ancak bu potansiyelin ortaya çıkmasında, şüphesiz ki şehrin sahip olduğu kültürel varlıkların önemli bir rolü vardır. Önemli ve zengin bir geçmişe sahip olması nedeniyle, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerden önemli miraslara sahip olmuştur. Sahip olduğu bu kültürel miraslar içinde en önemlisi, üç din açısından kutsal bir şehir sayılmasıdır. Gerek Yahudiler ve Hıristiyanlar ve gerekse Müslümanlar tarafından birçok peygamberin bu şehirde yaşamış olduklarına inanılması, şehre büyük bir dini önem kazandırmıştır. Nitekim Türkiye’de Şanlıurfa şehri “peygamberler şehri” olarak bilinmektedir. Aslında bu inanç başta Hıristiyanlar olmak üzere Yahudiler tarafından da kabul edilmektedir. Bu özelliği nedeniyle de Şanlıurfa şehri tarihin çeşitli dönemlerinde önemli bir dini merkez özelliği kazanmıştır. Şehrin fonksiyonları arasında kültürel fonksiyonunun öne çıkmasında bu özelliklerin büyük bir önemi

Müdürlüğü’nün verilerinde yer alan belediye belgeli otellerin 3’ü kapanmış vaziyettedir. Bunu yanında belediye belgeli 6 otel açılmıştır. Turistik belgeli otel sayısı da artmış, şehirde bir turistik belgeli otel daha açılmıştır. 2004 yılı itibarıyla şehirde 9’u belediye belgeli ve 4’ü de turistik belgeli olmak üzere toplam 13 otel bulunmaktadır.

bulunmaktadır. Ancak günümüzde şehrin, özellikle inanç turizmi açısından eski önemine sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

Tarih boyunca önemli medeniyetlerin şehre hâkim olması, başta ibadethaneler olmak üzere bir takım eserleri de şehre kazandırmıştır. Ancak şehrin tarihsel süreç içerisindeki stratejik konumu itibarıyla sürekli savaflara ve bunun sonucunda da önemli tahribatlara maruz kalması, bu eserlerden ancak çok az bir kısmının günümüze ulaşmasına neden olmuştur. Şehrin Cumhuriyet döneminin başlarına kadar kabaca surlar içinde yer alması nedeniyle, tarihi öneme sahip eserler şehir surlarının çevrelemiş olduğu alan içinde yer almıştır. Başta tarihi camiler olmak üzere hanlar, hamamlar, camiye çevrilmiş olan veya kültür merkezi olarak kullanılan kiliseler, köprüler ve şehir kapıları ile sur kalıntıları gibi çok sayıda tarihi öneme sahip yapı bulunmaktadır. Ayrıca yine bu alanda yer alan geleneksel Şanlıurfa evleri, şehrin önemli kültürel varlıkları arasında yer almaktadır.

Şehrin kültürel fonksiyonunun ortaya çıkmasına neden olan diğer alanlar da sosyal amaçlı kullanılan alanlardır. Bu alanların başında camiler, kütüphaneler, kültür-kongre-sosyal merkezleri, sinema, müze ve konferans salonları gelmektedir. Şehrin çeşitli yerlerine dağılmış olan bu tesislerin, günümüzde nüfusu 400.000'i aşmış olan Şanlıurfa için sayı ve kapasite olarak çok yetersiz olduğu söylenebilir. Halen şehirde tiyatro bulunmamaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi tarih boyunca şehrin çok defa savaş ve istilalara maruz kalması nedeniyle birçok eserin yok olması yanında, gerek yol açma çalışmaları ve gerekse başka nedenlerle önemli tarihi eserlerin tahrip edilmesi, Cumhuriyet döneminin başlarında sayısı hayli fazla olan eserlerin günümüze ulaşamamasına sebep olmuştur. Bunda kültürel mirasa sahip çıkma bilincine yeteri kadar sahip olmamanın büyük bir rolü vardır. Günümüzde Şanlıurfa'dan çok daha küçük birer şehir olmalarına rağmen, Mardin ve Midyat'ta yer alan tarihi eserlerin sayısı göz önüne alınırsa, ilgili kurum ve kuruluşların kültürel mirasa sahip çıkmada ne denli yetersiz kaldıkları ortaya çıkmaktadır.

Şehrin sosyal aktivitelerinin gerçekleştiği diğer kültürel alanların sayı ve kapasite bakımından yetersizliği, şehir coğrafyası açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Şehirlerin kültürel fonksiyonlarının ortaya çıkmasında önemli bir rolü olan bu alanların sayı ve kapasite

bakımından arttırılması, Şanlıurfa şehrinin kültürel fonksiyonun güçlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Şehrin GAP'ın başkenti olarak bilinmesi ve gelecekte sahip olacağı önem göz önüne alındığında, bu konuda yapılacak çalışmalara şimdiden başlanmasının ne denli önemli olduğu ortaya çıkacaktır.

Günümüzde Şanlıurfa şehri daha çok müzik ve yemek kültürüyle ön plana çıkmaktadır. Yazılı ve görsel basında şehrin bu özelliğiyle ön plana çıkarılması, şehrin sahip olduğu tarihi önemi gölgelemektedir. Yerel yönetimlerin şehrin tarihi ve dini özelliklerini ön plana çıkaran tanıtımlara ağırlık vermeleri büyük önem taşımaktadır. Tanıtımlarda, özellikle şehrin inanç turizmine konu olan değerlerine önemli yer verilmeli ve şehrin diğer din mensupları açısından da önemi ortaya konularak, yabancı turistlerin ilgisi daha fazla çekilmelidir.

KAYNAKLAR

- ARİF, S. (1925) Türkiye'nin Sıhhi, İçtimai Coğrafyası: Urfa Vilayeti, T.C. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti, İstanbul.
- AYATAÇ, M. (1988) Peygamberler Şehri Urfa, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- BUCKINGHAM, J. S. (1827) Travels in Mesopotamia, Henry Colburn, London.
- CAN, Y. (1995) İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İlmî Eserler Serisi 39, Ankara.
- CANSEVER, T. (1997) İslâm'da Şehir ve Mimari, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÇELİK, B. (2000) "An Early Neolithic Settlement In The Center Of Sanliurfa-Turkey", Neo-Lithic (2-3), 4-6.
- DEMİRKENT, I. (2002) "Ortaçağ'da Urfa" Uygarlıklar Kapısı Urfa, (Editör: Filiz Özden), Yapı Kredi Yayınları, No: 1732, 47-67, İstanbul.
- DRIJVERS, H. J. W. (1980) Cults and Beliefs at Edessa, E. J. Brill, Leiden.
- DUVAL, R. (1975) Historie d'Édesse. Politique, Religieuse et Littéraire, Philo Press, Amsterdam.

- EVLIYA ÇELEBİ, (1982) Seyahatname (Çeviren: Zillioğlu, M.), Cilt 3-4, Üç Dal Neşriyat, İstanbul.
- FAROQHI, S. (1996) “18. Yüzyılın Ortalarında Urfa'nın Merkezi”, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 278-283, İstanbul.
- GARNIER J. B.- CHABOT, G. (1971) Urban Geography, John Wiley & Sons Inc .New York.
- GÖNEY, S. (1995) Şehir Coğrafyası I, İstanbul Üniv. Fen-Edb. Fak. Yay. No: 2274, İstanbul.
- HAYES, E. R. (2002) Urfa Akademisi, (Çeviren: Yaşar Güneç), Yaba Yay. İstanbul.
- IŞILTAN, F. (1988) “Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış”, Tarihi ve Kültürel Boyutları İçerisinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 57-65, İstanbul.
- KÜRKÇÜOĞLU, A. C. (1990) Ruha'dan Urfa'ya (1780-1980), Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yay., Semih Ofset Matbaacılık Ltd. Şti, Ankara.
- KÜRKÇÜOĞLU, A. C. (2002) “Şanlıurfa Mimari Eserlerine Genel Bir Bakış”, Şanlıurfa, Şurkav Yayınları (26), 53-80, Ankara.
- NORTHAM, R. M. (1979) Urban Geography, John Wiley&Sons, New York.
- ROSS, S. K. (2001) Roman Edessa, Routledge, London and New York.
- SEGAL, J. B. (2002) Edessa (Urfa)-Kutsal Şehir, (Çeviren: A. Arslan), İletişim Yay., İstanbul.
- Şanlıurfa İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2002/2003, Turizm Envanteri, Şanlıurfa.
- TURAN, A. N. (1993) XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.